

УДК 342.84(477)

*М. В. Афанасьєва***ВИПЕРЕДЖАЛЬНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ЯК
ФІЛОСОФСЬКО-ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ ВИБОРЧОЇ ІНЖЕНЕРІЇ**

Людина, соціальні спільноти, суспільство здатні виступати в якості активного діяча, творця соціальної реальності і своєю діяльністю впливати на соціальні системи та їх елементи. Ця активність має прояв у відтворенні, оновленні суспільних відносин, у цілеспрямованому переструктуруванні, перетворенні соціальних інститутів. Визнання за людиною права активно впливати на соціальне оточення складає філософсько-теоретичну основу соціоінженерного наукового напрямку.

Виникнення соціоінженерного наукового підходу є результатом взаємодії, взаємопроникнення різних наук. Така інтеграція являє собою одну з актуальних тенденцій сучасного розвитку наукової сфери у цілому. Досвід свідчить, що саме в прикордонних зонах на стикові різних наукових підходів, де виникають нові напрямки, можуть бути знайдені нові ідеї, отримані нові висновки та результати, які мають важливе практичне значення.

Інженерний підхід, що є природним для техніко-виробничої сфери, виходить за межі традиційної схеми «наука — інженерія — виробництво» і застосовується до різноманітніших видів соціальної практики, де класична інженерна установка перестає діяти. Все це веде до зміни змісту інженерії, яка розширює вузькі рамки технічної діяльності, за рахунок розповсюдження свого, пристосованого до нових умов, методологічного інструментарію та понятійного апарату на політико-правові процеси, зокрема вибори.

В сучасних умовах, що характеризуються прискоренням темпів соціального розвитку, політико-правові явища та процеси надто складні для того, щоб в їхньому дослідженні обмежитися лише юридичними методологічними підходами. Виборчі відносини відрізняються надзвичайним різноманіттям, інтенсивністю виникнення, динамічністю, що обумовлює складність їх пізнання та прогнозування виключно в межах юридичного методологічного та понятійного арсеналу. Завдання їх всебічного дослідження може бути успішно вирішене лише шляхом методологічного міждисциплінарного запозичення, придатного для організації міждисциплінарних політико-правових досліджень [1]. Мова йде про впровадження «неюридичних» методів у конституційно-правову площину. Прикладом такого міждисциплінарного методологічного запозичення, здійснюваного конституційним правом для відображення нових граней конституційно-правової дійсності, є соціоінженерний підхід, який, будучи застосований до виборчої сфери, набуває нового предметного наповнення та проявляється у виборчій інженерії.

Виборча інженерія, як законодавче проектування виборчої системи та виборчого процесу з метою отримання заданого політико-правового результату, здатна інтенсивно перетворювати, направляти розвиток відповідних виборчих

відносин у найбільш сприятливе для суспільства русло. Вона має властивість сприяти зародженню, викликати, підштовхувати ті виборчі відносини, до яких законодавець свідомо прагне, або, навпаки, гальмувати, запобігати розвитку небажаних. Виборча інженерія ніби-то «забігає вперед» при визначенні напрямку регулювання виборчих відносин та являє собою процес, у якому досвід минулого та сьогодення проектується на майбутнє. Без певної частки передбачення виборча інженерія взагалі немислима і таке передбачення не можна обмежувати лише споглядальним відображенням реальності, пасивним пристосовуванням. Виборча інженерія суть не що інше, як випереджальне відображення політико-правової дійсності. Тільки випереджаючи конституційно-правове буття вона може здійснювати активний вплив на політико-правові процеси, бути засобом свідомого, прогнозованого управління.

Аналіз останніх наукових досліджень свідчить про наявність інтересу представників різних наук до соціоінженерного підходу, звертають увагу праці: В. І. Курбатова, О. В. Курбатової, В. А. Лукова, О. В. Юсупова, К. Поппера, К. Рихтаржика, Дж. Сарторі, Н. Стефанова, Ф.-А. Хайека. Тематика випереджального відображення в праві розглядалася в межах загальнотеоретичних досліджень: Д. А. Керімова, М. І. Козюбри, М. П. Орзіха, П. М. Рабіновича та ін., а також при аналізі прогнозування в політико-правовій сфері в працях: І. В. Бестужев-Лади, Д. І. Видріни, В. П. Горбатенка та інших.

Мета даної статті полягає у дослідженні особливостей застосування соціоінженерного підходу до виборів у межах міждисциплінарного наукового напрямку «виборча інженерія», а також у висвітленні випереджального відображення як філософського підґрунтя законодавчого проектування виборчої системи та виборчого процесу.

Діалектичний зв'язок між минулим, сьогоденням та майбутнім, а також відносна стабільність, повторюваність та спадкоємність соціальних процесів є об'єктивною передумовою прогностичного (випереджального) відображення [2, 145]. Всебічно вивчаючи та враховуючи досвід минулого, можна своєчасно зрозуміти значення нових процесів сьогодення, визначити перспективи суспільного розвитку. Завдяки випереджальному відображенню виборча інженерія має можливість враховувати з високим ступенем імовірності віддалені наслідки правового регулювання, інакше кажучи, для неї відкривається можливість передбачення і прогностичних оцінок характеру правового впливу на майбутні виборчі відносини.

В умовах ускладнення виборчих явищ та процесів ефективно законодавче проектування може бути забезпечено лише в тому випадку, якщо зміст виборчих технологій буде ґрунтуватися на пізнанні, яке виходить за межі зовнішніх, доступних простому спогляданню зв'язків, таким що розкриває об'єктивні закономірності і тенденції їх розвитку, а це можливо лише на шляху поєднання законодавчого проектування та науки. Вплив науки на виборчу інженерію проявляється у тому, що вона дає обґрунтування цінностям та ідеалам, сприяє формуванню їх змісту, забезпечує реальну свободу вибору цілей, шляхів та засобів їх досягнення, дає можливість повно та всебічно передбачати та врахо-

увати можливі наслідки дії правових приписів. Тільки спираючись на науку, можливо забезпечити свідоме, цілеспрямоване законодавче проектування політико-правової сфери. Важливо не тільки знати технології організації та проведення виборів, які добре зарекомендували себе, але й розуміти глибинні причини їх результативності або невдачі. Таке розуміння стає можливим лише у тому випадку, якщо ініціатори законодавчого проектування володіють необхідними теоретичними знаннями, здатні адекватно оцінити ситуацію, виявляти тенденції розвитку, визначити мотивацію людей, вплив на яку може привести до зміни їхньої поведінки в потрібному для ініціаторів напрямку. Науковий підхід до законодавчого проектування виборчої системи та виборчого процесу дозволяє не тільки правильно визначити їх завдання, але і намітити науково обґрунтовані цілі, а також шляхи та засоби, необхідні для перекладу наукових абстракцій у реальну дійсність.

Однією з важливих умов ефективності виборчої інженерії є наявність максимально повної та об'єктивної інформації про регульований об'єкт. Об'єктивна інформація визначає чіткість, наукову обґрунтованість законодавства та успіх його реалізації. Вихідний матеріал, що використовується в межах законодавчого проектування, має відповідати вимогам повноти, актуальності, точності.

Проникнення в сутність виборів, виявлення, вивчення та вмале використання об'єктивних закономірностей їх розвитку, з урахуванням специфіки прояву в конкретних умовах, дає необхідну основу випереджальному відображенню. Виборче законодавство має закріпити об'єктивну політико-правову дійсність у найбільш адекватній сучасному моменту формі. Однак використання об'єктивних закономірностей в юридичному акті може бути багатоваріантним. В процесі законодавчого проектування необхідно обрати саме той варіант використання певної закономірності, який був би максимально раціональним з точки зору завдань правового регулювання виборчих відносин. Не слід забувати, що і самі завдання правового регулювання можуть бути уточнені на підставі зміни внутрішніх та зовнішніх умов, а у зв'язку з чим раніше обраний варіант використання об'єктивної закономірності буде замінений іншим більш оптимальним та доцільним [3, 12].

Прикладом використання в межах виборчої інженерії закономірностей функціонування політико-правової сфери є законодавче проектування виборчої системи як процедури розподілу місць у представницькому органі в залежності від перемінних показників (зміст голосу, величина округу, правило переведення отриманих голосів у мандати, голосування за конкретного кандидата або партію (список кандидатів)). Так, зокрема, французьким соціологом М. Дюверже встановлені залежності типу партійної системи від виборчої, які зводяться ним до трьох правил (законів): 1) запровадження мажоритарної системи відносної більшості призводить до встановлення двопартійності; 2) мажоритарна система абсолютної більшості сприяє розвитку декількох потужних партій-центру; 3) запровадження пропорційної системи призводить до встановлення багатопартійності [4, 148]. З урахуванням виявлених закономірностей

законотворець, при обранні того чи іншого типу виборчої системи, може передбачити, до яких політико-правових результатів це може привести, і визначити найбільш адекватний та ефективний тип в умовах, що склалися. Політологічною наукою також виведені залежності між кількістю місць, що отримує політична партія при пропорційній виборчій системі, від метода, що застосовується при розподілі отриманих голосів виборців. Дослідники відзначають, що, наприклад, метод дільників д'Ондта кращий для крупних політичних партій, оскільки при розподілі залишків голосів ці політичні сили отримують додаткові переваги. В свою чергу виборча квота Хера певною мірою сприяє невеликим партіям, які мають можливість першими «підбирати» місця, що залишилися після їх першого розподілу.

Говорячи про закономірності, які застосовує виборча інженерія, слід обмовитися, що неможна уявляти їх практичне використання таким чином, що одного разу зрозумів зміст об'єктивної закономірності та закріпив її у відповідному законодавстві, ми вичерпуємо питання законодавчої регламентації і залишається лише йти вслід за приписом закону. У такому випадку розвиток законодавства та його вдосконалення втратили б будь-який сенс.

Конституційно-правова дійсність має властивості постійно розвиватися та змінюватися. У цьому розвитку безупинно виникають нові елементи, які можна побачити вже в зачатку, коли вони ще не розвинені, і свідомим, програмованим передбаченням сприяти їхньому здійсненню або, навпаки, перешкоджати їм. Уловлюючи перспективність таких явищ, виборча інженерія за посередництвом правових норм здатна забезпечити умови для їхнього розвитку, сприяти їх стійкості в майбутньому. Так, наприклад, останнім часом звертає на себе увагу тенденція персоналізації чи «депрограмування» виборчих кампаній, пов'язана з тим, що не політичні ідеї та програми, а імідж (образи) кандидатів (політичних партій) їхнє створення та поширення стають однією з головних складових виборчої кампанії, необхідною умовою перемоги у боротьбі за владу. Виборець, переважно із засобів масової інформації, одержує певну кількість стереотипних повідомлень, які у подальшому мотивують його політичну поведінку [5, 99–100]. Цій тенденції сприяє нівелювання на законодавчому рівні значення передвиборних програм, зокрема, виключення вимоги щодо їх наявності на місцевих виборах та її беззмістовності під час обрання народних депутатів. Таке зневажливе відношення виборчого законодавства до передвиборних програм, помножене на низький рівень політико-правової культури виборців і загальну політичну апатію, перетворює програмні документи політичних партій і кандидатів на виборні посади в набір досить загальних політико-економічних і морально-ціннісних положень, які відображають загальновідомі очікування населення щодо позитивних перетворень в країні, тобто, по суті, у демагогічний продукт. Доцільним уявляється уніфіковане законодавче проектування структури передвиборних програм політичних партій, кандидатів на виборну посаду. Зокрема, необхідно, щоб передвиборні програми містили: відображення актуальних проблем (потреб) держави й суспільства; визначення шляхів і інструментарію їхнього вирішення (задоволення); план розвитку держави та

суспільства, який передбачає стадії та етапи його реалізації; джерела наповнення відповідних бюджетів і шляхи ефективного витрачання бюджетних коштів.

Виборчу інженерію безумовно не слід пов'язувати виключно з науковим пізнанням і мимовільно перетворювати науку у творця права, а право — у форму теоретичного знання [2, 108–109]. Виборча інженерія, будучи теоретичним уявленням про майбутнє, відрізняється від наукового передбачення тим, що прямо, безпосередньо орієнтована на практичне втілення своїх результатів в реальну дійсність через закріплення відповідних суспільних відносин у правових нормах і через їхню реалізацію.

Виборча інженерія не може ґрунтуватися виключно на науці та ігнорувати виборчу практику. Вона має не просто відтворювати відповідні ціннісні орієнтації практичного знання у тому вигляді, в якому вони з'являються перед законодавцем, а критично осмислювати та перетворювати їх з урахуванням доцільності та ефективності реалізації для конституційно-правового розвитку. Практична та наукова свідомість не повинні розглядатися як протидіючі фактори. Нерідко зустрічаються ситуації, коли відповідна практична позиція може стати позитивним стимулом, визначити спрямованість у вдосконаленні законодавства. В сучасних умовах у процесі правотворчості на мову юридичних норм переводяться чимало правил, що являють собою концентрований досвід, який вироблений виборчою практикою, до обґрунтування яких наука не має прямого відношення. Так практичний досвід організації виборчих кампаній свідчить, що на проведення передвиборної агітації політичні партії та кандидати на виборні посади витрачають колосальні грошові ресурси, в порівнянні з якими державне фінансування агітаційних заходів щодо окремого суб'єкта є незначними, а обмежені обсяги такої передвиборної агітації — неефективними. Однак з урахуванням сумарної кількості конкуруючих суб'єктів державні витрати на таку «неефективну агітацію» є неприпустимо великими. Така ситуація обумовлює доцільність введення самофінансування проведення передвиборної агітації в друкованих та аудіовізуальних засобах масової інформації будь-якої форми власності, як і виготовлення друкованих агітаційних матеріалів, виключно за рахунок коштів виборчих фондів політичних партій та кандидатів на виборні посади.

Об'єктивний світ по-різному охоплюється передбаченням. В одному випадку його зміни з'являються як результат, у який він сам себе перетворить без участі людини; в іншому — зміни є наслідком здійснення саме людиною певної свідомої діяльності. Тут перетворення тих або інших можливостей в об'єктивну дійсність залежить від конкретного суб'єкта, який при цьому не просто змінює форму того, що дано природою, а у тому, що дано природою, він разом з тим реалізує і свою свідому мету, наділяє об'єктивну реальність власними суб'єктивними характеристиками, виражає до них своє відношення. Як говорив Тодор Павлов: «Якби ідея містила тільки такі речі, які «ідуть» від самого предмета й не носять суб'єктивного характеру, якби суб'єкт не привносив в об'єктивний зміст і свій суб'єктивний зміст, якби, нарешті, ідея-образ була

позбавлена суб'єктивно-емоційного «фарбування», то всяка ідея збігалася б абсолютно та метафізично зі своїм предметом і, отже, не була б... образом предмета» [6, 165].

Відображаючи об'єктивно необхідні властивості та зв'язки виборчих відносин, розробники проекту закону одночасно інтегрують в нього свої потреби, інтереси, цілі, бажаючи отримати певний політико-правовий результат. Говорячи словами академіка П. К. Анохіна, «випередження подій — це насамперед активна підтримка поставленої мети до моменту її реалізації» [7, 4].

В практиці виборчої інженерії зустрічаються іноді випадки, коли у нормативну форму наділяють вузькопартійні інтереси, які знаходяться в протиріччі з потребами та інтересами суспільства у цілому. Така практика є проявом суб'єктивізму, причиною якого є те, що законодавець, який виступає суб'єктом виборчої інженерії та здійснює остаточне законодавче проектування, одночасно є безпосередньо зацікавленим політичним актором, який має свої інтереси у майбутніх виборчих перегонах: це максимізація представництва в парламенті (щодо політичних партій) або збереження виборчої посади (щодо окремих кандидатів). Як уявляється, дієвим способом боротьби з проявами суб'єктивізму у виборчій інженерії має стати ефективна робота органу конституційного контролю та підвищення політико-правової культури законотворців.

Підсумовуючи, зазначимо, що застосування конституційним правом інструментарію інших наук сприяє більш глибокому з'ясуванню внутрішньої природи політико-правових явищ та процесів, закономірностей організації та розвитку виборчих систем та вдалому вирішенню завдань по підвищенню якості наукових досліджень. Знання, які отримуються за результатами синтезу різних методологічних підходів, здобуваються насамперед для практично-діючого освоєння соціального буття шляхом орієнтації, організації людей, їхньої поведінки та діяльності. Наукове пізнання політико-правової дійсності за допомогою невластивого для юридичної науки методологічного та понятійного інструментарію, є сьогодні необхідною умовою вдосконалення виборчого законодавства, приведення його у відповідність з новими політико-правовими вимогами суспільного розвитку та ефективності практичного використання.

Виборча інженерія, як міждисциплінарна категорія, спрямована на досягнення очікуваного та такого, що передбачається в рамках об'єктивних закономірностей та тенденцій політико-правового результату. Саме він обумовлює вибір політико-правових засобів його досягнення, детермінує розробку технології по реалізації того, що задумано, пов'язуючи окремі вчинки в цілеспрямовану систему, що підпорядкована єдиному напрямку. Без певного «заглядання» у майбутнє забезпечити реалізацію поставлених цілей неможливо. Випереджальне відображення в межах виборчої інженерії може базуватися на науково обумовлених закономірностях, масових, широко розповсюджених життєвих фактах, так само, як і виростати з розуміння, схоплювання суспільної значимості окремих і рідких на даний момент фактів. В можливості створювати моделі поведінки, які здатні вийти за межі реального буття, складаються творчі потенції виборчої інженерії в перетворенні політико-правової дійсності.

Слід погодитися з М. І. Козюброю, що випереджальне відображення вносить організованість та планомірність в правове регулювання, виступаючи в якості важливого фактора забезпечення руху по заданому курсу [2, 158–159]. Тільки розуміючи виборче законодавство як переважно випереджальне відображення того різноманіття політико-правового буття, яке в ньому моделюється, можна буде здійснювати законодавче проектування зі знанням справи, цілеспрямовано та вільно.

Література

1. Марача В. Г. Президентская власть в политико-правовом пространстве Российской государственности [Электронный ресурс] / В. Г. Марача, А. А. Матюхин // Материалы к выступлению на ежегодных политологических чтениях кафедры политологии и политического управления Российской академии государственной службы при Президенте Российской Федерации. Режим доступа : <http://www.fondgp.ru/lib/mmk/43>.
2. Козюбра П. И. Социалистическое право и общественное сознание / П. И. Козюбра. — К. : Паук. думка, 1979. — 207 с.
3. Керимов Д. А. Законодательная техника : науч.-метод. и учеб. пособие / Д. А. Керимов. — М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2000. — 127 с.
4. Гончарук В. П. Виборча система як чинник розвитку партійної системи // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. — 2003. — № 56–61. — С. 148–151.
5. Горчева А. Ю. Основы манипулирования людьми в избирательном процессе // Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика. — 2002. — № 1. — С. 99–100.
6. Павлов Т. Избранные произведения. Т. 1 / Т. Павлов. — София, 1962.
7. Апехин П. К. Избранные труды. Философские аспекты теории функциональной системы / П. К. Апехин. — М. : Наука, 1978. — 400 с.

Анотація

Афанасьєва М. В. Випереджальне відображення як філософсько-теоретичне підґрунтя виборчої інженерії. — Стаття.

У статті аналізується міждисциплінарна категорія «виборча інженерія», яка розуміється як законодавче проектування виборчої системи та виборчого процесу з метою досягнення заданого політико-правового результату. Філософсько-теоретичною основою виборчої інженерії автор розглядає випереджальне відображення як здатність свідомості передбачати результати діяльності на підставі аналізу об'єктивних політико-правових закономірностей, тенденцій та емпіричних даних.

Ключові слова: вибори, виборча система, виборчий процес, виборча інженерія, випереджальне відображення.

Аннотация

Афанасьева М. В. Опережающее отражение как философско-теоретическая основа избирательной инженерии. — Статья.

В статье анализируется междисциплинарная категория «избирательная инженерия», которая понимается как законодательное проектирование избирательной системы и избирательного процесса в целях достижения заданого политико-правового результата. Философско-теоретической основой избирательной инженерии автор рассматривает опережающее отражение как способность сознания предвидеть результаты деятельности на основании анализа объективных политико-правовых закономерностей, тенденций и эмпирических данных.

Ключевые слова: выборы, избирательная система, избирательный процесс, избирательная инженерия, опережающее отражение.

Summary

Afanasyeva M. V. Anticipatory reflection as a philosophical and theoretical foundations of electoral engineering. — Article.

This article analyzes the interdisciplinary category «Electoral Engineering,» which is understood as the legislative design of the electoral system and electoral process in order to achieve the desired political-law result. As philosophical and theoretical foundation of the electoral engineering the author is considering anticipatory reflection, as the ability of consciousness predict the results based on an analysis of objective political-law regularities, trends and empirical data.

Keywords: elections, electoral system, electoral process, electoral engineering, outstripping reflection.

УДК 348.71

О. Е. Никитченко

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТ АКТУАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ КОНЦЕПЦІЙ ЯК КОНВЕРГЕНТНОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ

Наявність у релігії, як форми суспільної свідомості, чи то соціального феномена, або суспільного явища регулятивної функції є загально визнаною її характеристикою. Але за часів секуляризації ця функція зазнала суттєвих змін, перш за все у демократичних країнах, де можливості в регулюванні відтворення різних боків суспільного життя, відносин між людьми та інших сфер соціуму відокремлено від держави. Внаслідок інших соціальних змін, а також тенденцій у суто релігійному розвої релігійні вчення, що стосуються дій віруючої людини у правовому просторі, набувають нових рис, про деякі, найбільш суттєві, і йдеться у цій статті.

З 2001 року науково-дослідний центр «Компаративістських досліджень релігії» філософського факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова сформулював як своє головне завдання дослідження сучасних тенденцій в релігійному житті світу. Аналіз цих тенденцій дозволив сформулювати загальну концепцію та вжити відповідну термінологію для подальшого виокремлення та визначення конкретних трендів у релігійному розвої сьогодення під назвою «Конвергентні процеси у релігійному житті другої половини ХХ — початку ХХІ сторіччя» [1]. Саме поняття «конвергентні процеси в релігійному житті другої половини ХХ сторіччя» для широкого наукового загалу ми почали вживати ще з середини останнього десятиріччя століття, що вже минуло [1; 2].

За роки, що минули, зміст визначених тенденцій не змінився, хоча постійно відбуваються деякі зміни в їх значенні, чи то в тому, яке місце вони займають (якщо можна вжити це слово, то й «рейтинг») у повсякденні релігійного життя. Кожен з цих конвергентних процесів відіграє особливу роль у відтворенні сучасної релігійної сфери суспільного буття, тому, прискрипливо